

De heldenstrijd der Camisarden

<https://hdl.handle.net/1874/222218>

min 3549 5-14

DE HELDENSTRIJD DER CAMISARDEN

NAAR HET HOOGDUITSCH VAN

F. BETTEX

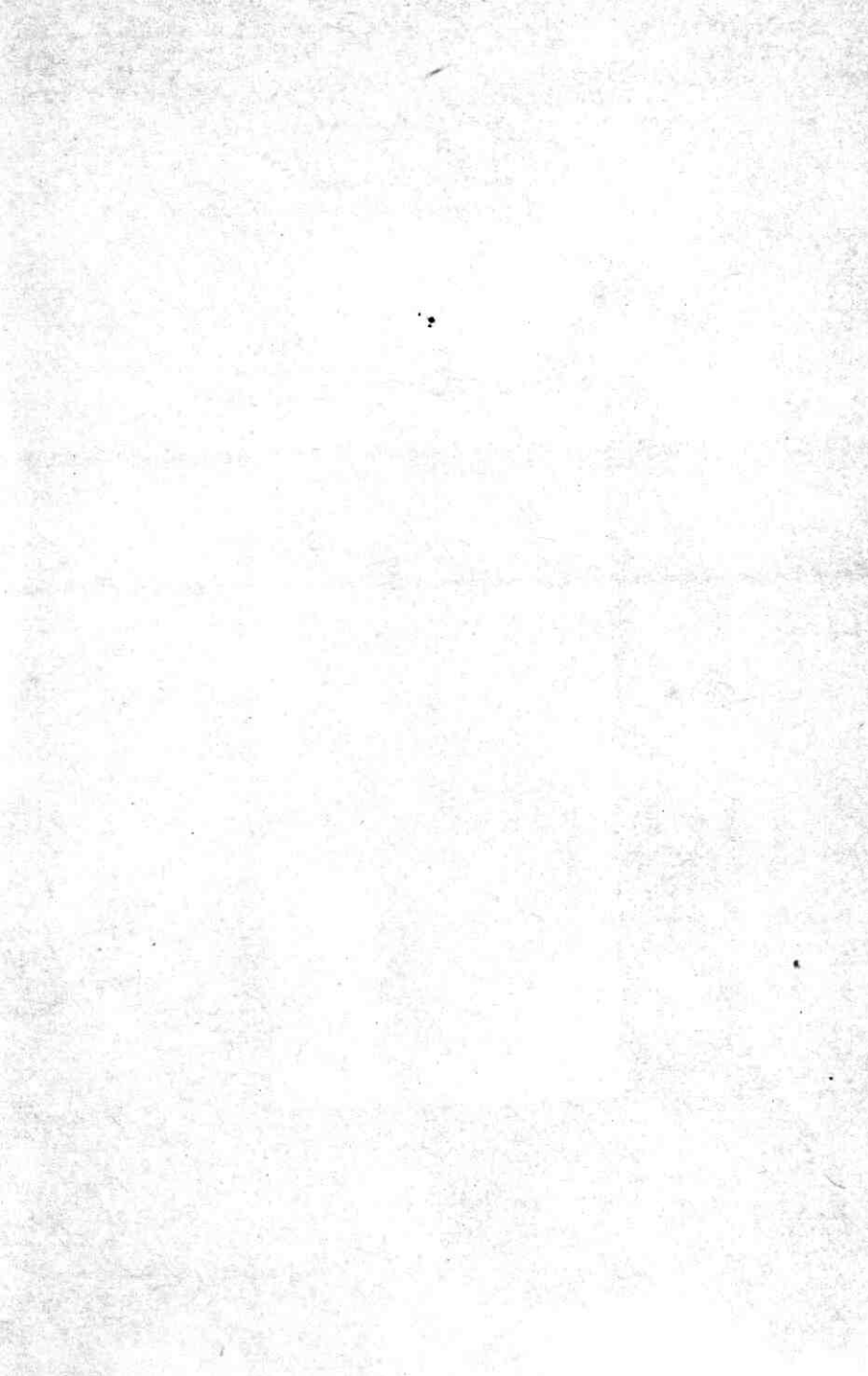

J. H. KOK — 1915 — KAMPEN

GUNNING

5
M
14

DE HELDENSTRIJD DER CAMISARDEN.

GUNNING

DE HELDENSTRIJD DER CAMISARDEN

NAAR HET HOOGDUITSCH VAN
F. BETTEX

J. H. KOK - 1915 - KAMPEN

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT.

ALS knaap begeleidde ik menigmaal mijn vader, die reizend predikant was en van moederszijde van de Fransche Hugonoten afstamde, op zijn tochten door Zuid-Frankrijk. Daarbij vond ik in zijn kleine bibliotheek een oud, reeds lang uitverkocht boek, dat ik met groote geestdrift las en bestudeerde. Het bevatte de geschiedenis van de „Pasteurs du désert”, — de Leeraren der woestijn — geschreven door Nap. Peyrat, een nakomeling van deze Cevenneezen; die er veel geschiedkundige bronnen en nauwkeurige opgaven van namen, data en plaatsen voor geraadpleegd had. Uit deze met bloed en tranen gevulde kroniek wil ik hier mijn ernstigen lezers een en ander mededeelen.

Het is zoo: deze mannen grepen, gelijk eens Zwingli en Gustaaf Adolf ook gedaan hadden, naar het zwaard, en moesten, gelijk dezen, naar een onverbiddelijke wet des Geestes, ook door het zwaard sterven. Intusschen, wie zijn wij, hedendaagsche, behaagzieke, welgestelde en op ons gemak levende Christenen, die het dikwijls niet eens wagen in de pers met een door ons onderteekend woord voor de eere Gods op te komen, dat wij ons vermeten zouden een oordeel te vellen over mannen, die goed, bloed en leven voor hun geloof veil hadden! Bovendien zijn

zij reeds lang dood; onze lof roert hen niet, en evenmin onze berisping. God, die hun tranen telde en hun lijden zag, heeft hen in barmhartigheid geoordeeld. Laat ons thans een en ander uit hun leven en strijden vernemen.

Het Edict van Nantes, dat Hendrik IV in 1598 den Gereformeerden gegeven had, verzekerde hun volledige vrijheid van geweten en eeredienst, het recht om hunne leeraren zelf te kiezen, en het ongestoorde bezit van hun 760 kerken, door hen tempels genoemd, en van hun 200 vaste steden en burgten. Er waren toen meer dan twee millioen Protestanten in Frankrijk en daarvan over de 250000 alleen in de provincie Languedoc.

Ook Lodewijk XIV legde den 21 Mei 1652 de openlijke verklaring af, dat hij „de Hugenoten in het volle bezit en genot van het Edict van Nantes handhaven zou.” En in 1666 verzekerde hij aan den keurvorst van Brandenburg, dat hij „*zich verplicht gevoelde tot handhaving van genoemd Edict, zoowel door zijn koninklijk woord, als door dankbaarheid voor de bewijzen van trouw*, die de Protestanten hem gegeven hadden.” Maar de edele Colbert sprak op den dag zijns doods — 6 September 1683 — deze bittere woorden tot de afgezanten van Lodewijk XIV: „De koning kan mij rustig laten sterven. Indien ik voor God gedaan had wat ik voor dezen man verricht heb, dan zou ik tienmaal zalig worden, nu echter weet ik niet hoe het met mij gaan zal!” Hij werd opgevolgd door den meedoogenloozen Louvois. En de koning werd al dweepzieker naarmate hij ouder werd. Fénelon zei hem dat in het aangezicht: „Sire, uw godsdienst is geen liefde tot God, maar vrees voor de hel!”

Hij werd door de Roomsche geestelijkheid, door zijn listigen biechtvader Letellier, door Louvois, dien wolf, en door de hartelooze Madame de Maintenon voortdurend aangespoord en aangemoedigd om van 1661 tot 1686 door alle edicten den Gereformeerden het eene recht na het andere te ontnemen. Steeds meer werden de Roomschen begunstigd en de Gereformeerden verdrukt. Hun weezen werden onder Roomsche opvoeders gesteld of in kloosters opgesloten; hun godsdienstoefeningen tot enkele plaatsen beperkt; voor het geringste vergrijp werden hun goederen verbeurd verklaard en hun leeraren ten strengste gestraft. Eindelijk, van de jacht teruggekeerd en aan een drinkgelag deelnemend, onderteekende Lodewijk de herroeping van het Edict van Nantes, en verklaarde daardoor twee millioen Protestanten rechtloos en vogelvrij. Het koninklijk besluit beval: Onmiddellijk afbreken van alle tempels; verbanning binnen veertien dagen van alle leeraren, met belooningen voor allen, die hun geloof afzwoeren; doop en onderricht van alle kinderen door de priesters; bevel aan alle uitgewekenen om terug te keeren op straf van verbeurdverklaring der goederen; gruwelijke straffen voor allen, die na de afzwering weer tot het Protestantisme overgaan; verbod om het land te verlaten of zich op eenigerlei wijze tot godsdienstige doeleinden te verzamelen op straffe van de galeien. En ten slotte werden alle Protestantsche huwelijken voor ongeldig verklaard.

Bij de afkondiging van dit Edict juichten de prelaten, bisschoppen en priesters en dankten „den allerchristelijken” koning. Gouverneurs en ambtenaren wedijverden met elkander om het zonder genade uit te voeren. De

hertog van Noailles, commandant van Languedoc, kondigde af dat „op bevel des konings alle Protestanten, onder bedreiging van zware straf, zich binnen acht dagen bekeeren moesten.” De weerspannigen werden indien zij mannen waren naar de galeien gezonden, de vrouwen in den toren van Aigues Mortes opgesloten, en de kinderen in kloosters geplaatst. Overal werden de tempels omvergehaald; en alleen in Toulouse werden zestig leeraren in de gevangenis geworpen.

Een hartverscheurende smartkreet steeg ten hemel. Velen kwamen tot afzwering, de meesten echter slechts in schijn. Bisschop Nesmond te Moutauban noodigde een aantal edellieden, zooals de baronnen de Maugac, Vicoze, Montbeton en anderen, die bij hem in de buurt woonden, tot een samenkomst uit. Toen ze binnen waren liet hij hen door lakeien dwingen neder te knielen, maakte het teeken des kruises over hen en verklaarde dat ze bekeerd waren. Maar velen bleven, niettegenstaande alle vervolging, hun geloof trouw; en bij nacht en mist, diep in het woud en hoog op de bergen, hielden leeraren, mannen als de edele zachtmoedige Brousson, die hun leven eindelijk op het schavot eindigden, groote vergaderingen, waarbij gepredikt werd en de sacramenten bediend werden, en vermaanden de toehoorders hun God getrouw te blijven.

Toen besloot de gruwelijke Louvois de koninklijke troepen tot bekeering der Gereformeerden te gebruiken; en in Poitou, Bearn, Guienne en Languedoc begonnen de zoogenaamde *dragonnades*. Deze werden zoo genoemd omdat onder alle soldaten, die voor het doel gebruikt werden, de dragonders zich het meest onderscheidden door hun beestachtigheid,

of naar het oordeel der priesters door hun ijver. Het was een maatregel, zegt een der geschiedschrijvers, waarbij de engelen weenden. Zelfs waar de bevolking niet stipt genoeg de mis bijwoonde en den biechtstoel bezocht, werden de soldaten gebruikt om de lauwen wat op te wekken; maar tegenover hen, die standvastig weigerden Roomsche te worden, hadden zij niet verlof, maar bevel om hen door alle denkbare mishandelingen daartoe te dwingen; en die „gelaarsde en gespoorde zendelingen” zooals ze genoemd werden, hielden huis op de meest-barbaarsche wijze. Alleen doodslag en verkrachting waren hun verboden; overigens was *alles* geoorloofd. Men kan zich voorstellen wat dat beteekent, en wat arme zieken, eerwaardige grijsaards, bejaarde vrouwen, eerbare maagden en onschuldige kinderen te lijden hadden van in voortdurenden oorlog verharde soldaten. Gewoonlijk begon het daarmee, dat de barbaren zich bedronken, waarna zij met duivelschen list en onder de grootste uitgelatenheid urenlang de aan hen overgeleverde ongelukkigen martelden. De pen weigert de afschuwelijke mishandelingen neer te schrijven, die duizenden vrouwen moesten ondergaan, en de onnoembare kwellingen naar lichaam en ziel, waaraan de rampzaligen dikwijls bezweken. Welke woede moest daarbij koken in de harten van de evenzeer mishandelde vaders! Geen wonder, dat later de Camisarden met ontembaren moed en ijver tegen de dragonders streden!

Lodewijk XIV was niet wreed van inborst; en indien hij de afschuwelijke behandeling zelf had kunnen zien, zou hij ze wellicht verboden hebben. Maar Louvois, de gouverneurs en de bisschoppen zorgden er voor dat hij

onder de feesten te Versailles alleen van de gevolgen der dragonnaden iets te weten kwam. Van alle kanten kwamen berichten van den goeden uitslag. „De Protestanten bekeerden zich bij massa's; alleen in de provincie Bordeaux 50000!” Men had een groot deel van de laatstgenoemden door soldaten met ontbloote sabel doen omsingelen en hen toen gedwongen: „Ave Maria!” te roepen en het teeken des kruises te maken! Voortdurend heette het: „De dragonders zijn goede zendelingen!” En de trotsche, dweepzieke koning gaf steeds toe aan den drang van hen, die hem bezwoeren de ketterij in Frankrijk uit te roeien.

Voor al in Languedoc en in de Cevennen werd het geheele volk op het ombarmhartigst stelselmatig gekweld. Alle gevangenissen waren overvol, en welke gevangenissen! Natte riolen, of kleine gaten waarin een mensch niet zitten, niet staan en niet liggen kon en de gevangenen geheel verlamden: — op andere plaatsen, bijvoorbeeld te Valence, gaten waarin de krenge van schapen weggeworpen werden. En wanneer er in gevangenissen en galeien geen plaats meer was, liet Louvois de Gereformeerden op oude, onzwaardige barken inschepen met bestemming naar Amerika, waar zij, die onderweg niet vergaan waren, aankwamen meestal om van honger te sterven. Omtrent eenigen hunner wordt medegedeeld dat zij gastvrijheid hebben gevonden bij de Indianen van Florida, die niet begripen konden dat men de menschen vervolgde omdat zij den Grooten Geest aangebeden hadden.

Niet slechts verscheidene weken of eenige maanden, maar *volle twintig jaren* duurde deze gruwelijke vervolging. En wanneer de beulen moede werden en een weinig na-

latig zich toonden, zette Louvois hen aan en schreef aan de intendanten: „Zijne Majesteit wil dat men tot *het uiterste* hen najage, die weigeren onzen godsdienst te belijden.”

En toch hielden de Gereformeerden het uit en leden zwijgend. Spottend maakten hun vijanden „*patience d'hugénot*”, het geduld der Hugenoten, tot een spreekwoord. Maar eindelijk, toen zij voortdurend ondervonden dat ook hun onderdanigste en smeekendste verzoeken onopgemerkt aan den troon voorbijklonken en zij nergens meer recht en meedoogen konden vinden, vroegen eenigen hunner, tot vertwijfeling gedreven, zich af of het niet beter zou zijn in een strijd voor het geloof met vrouwen en kinderen te sterven, dan in de gevangenissen of op de galeien elendig door de bastonnade afgemaakt te worden.

Daarover willen wij nu verder, verkort, het verhaal van Peyrat hooren.

I.

Het was in het begin van het jaar 1702. Ondanks alle dragonnades riepen de priesters: „Onze parochianen verlaten ons; zij willen niet meer vasten; leerrede en mis zijn hun een gruwel; zij loopen hun profeten na; en zoo er geen middelen tegen gevonden worden, sterft ons geloof in de Cevennen uit!” Op dezen noodkreet haastte de „aartspriester der Cevennen” zich om de aanvoerders des volks over te leveren aan den intendant Baviile, civiel-gouverneur van Languedoc, en met zijn Capucijner monni-

ken in de maand Maart een „nieuwe zending” op touw te zetten, ten einde de massa te bekeeren.

Deze aartspriester was een jongere zoon uit het geslacht Lauglade, Chayla genaamd, en prior van Laval. Hij was vroeger als zendeling naar Siam gezonden en had zich onderscheiden door zijn ijver in het verre land. Hij keerde terug met een gezantschap, dat de koning van Siam naar Versailles zond. Juist had Lodewijk XIV toen het edict van Nantes herroepen; en daardoor werd den onvermoeiden priester een nieuw veld van werkzaamheid geopend. Hij wilde nu de volgelingen van Calvijn bekeeren zooals hij het eens de jongeren van Boeddha gedaan had. Hoog van gestalte, heethoofdig, met krijgshaftig uiterlijk, vereenigde hij met sombere godsdienstigheid de hebzucht en hardheid van een Spaanschen inquisiteur en een groote mate van zinnelijkheid. Hij bracht den winter door in Meude, maar vestigde zich in den zomer te St. Germain, omgeven van jonge priesters, landkapelaans, Capucijners en zendingen, die hem — hun overste — bezochten. Hij zelf maakte rondreizen door het land, predikte en behandelde het ongelukkige volk als vee. Maar ditmaal vond hij de bevolking onrustig en opgewonden. Op zijn vermaningen en bedreigingen antwoordden zij met smaadreden en bedreiging met den dood. Op het Paaschfeest waren alle kerken ledig; allen waren „in de woestijn” gegaan om daar op Gereformeerde wijze het Avondmaal te vieren.

In Juli kwam hij op zijn rondreis te Pont-de-Montvert. In den afgeloopen winter waren daar verscheidene personen terechtgesteld, onder anderen de jonge vrouw van een predikant, genaamd Françoise Brey. Eenige valsche broeders

waren aan het Avondmaal gegaan. „Ellendelingen,” riep men hun toe, „gij hebt Baäl aangebeden; doet boete; doet boete!” Zij werden voor Baville gesleept, die hen naar hun dorp terugbrengen en daar ophangen liet. De prior de Chayla zette die onmenselijke wijze van doen voort. Hij kwam er achter dat een profeet bij een zekere weduwe de l'Hermet overnacht had. Dadelijk ging hij er met zijn soldaten heen, maar vond alleen de kinderen der weduwe thuis. Dezen weigerden den profeet te verraden, waarop hij woedend den oudsten knaap vastgreep en zoo geweldig geeselde dat het arme kind er aan stierf.

In zijn huis had hij alle kelders tot gevangenissen gemaakt, waarin hij de ongelukkigen opsloot en op allerlei wijzen martelde. Hij vond nieuwe folteringen voor hen uit; sommigen dwong hij gloeiende kolen in de handen te houden; anderen omwond hij de vingers met in olie gedrenkte wol, die hij daarna in brand stak; weer anderen kneusde hij handen en voeten tusschen zware balken; nog anderen liet hij in vaten opsluiten, die onophoudelijk heen en weer gerold werden; meerdere gevangenen liet hij krom boeien zoodat zij het hoofd niet opheffen konden. Zoo nu en dan liet hij een man vrij, — maar voor goud; of een vrouw, — maar ten koste van haar eer! Dat wordt zelfs erkend door de Roomsche geschiedschrijvers Louvreuil en Brueyes.

Doch het volk, dat gedurende twintig jaren zijn dwinglandij verdragen had, werd hem eindelijk moede en begon dat openlijk te toonen. Eene vrouw uit Mazelrozade haalde zelve haar kind uit de gevangenis terug, en haar beide

zonen ontrukten hun zuster aan de handen der soldaten, die haar naar het klooster wilden brengen. Menigmaal dreigden deze bergbewoners hun kwelgeest met den dood. „Ik vrees zeer,” sprak zijn zwager, de graaf de Morangier, tot den prior, „dat gij het offer van uw ijver worden zult!” En inderdaad de beker des toorns was tot den rand gevuld; hij zelf wierp er het laatste druppeltje in, dat hem deed overloopen.

Omstreeks half Juli 1702 kwamen verscheidene Ceveneezen, die de woede van den prior ontvluchtten wilden, bijeen om onder leiding van een muilezeldrijver, Massip genaamd, naar Genève uit te wijken. Deze karavaan van mannen, vrouwen en kinderen ging langs eenzame wegen naar de Rhone, maar viel in een hinderlaag van soldaten. De vrouwen werden naar Meude vervoerd, en de mannen te Pont-de-Montvert bij den prior gevangen gezet. Hun verwanten begaven zich in allerijl daarheen en baden knielend den prior om genade, maar hij bleef onverbiddelijk en antwoordde op alle smeeking: „De mannen naar de galeien en de gids aan de galg!”

Den volgenden Zondag, den 23en Juli, werd op den berg van Bougès eene vergadering gehouden. Pierre Séguier, van Magéstavols, bijgenaamd „de profeet”, omdat hij de „gave des Geestes” had, predikte en beklagde de gevangenen van Pont-de-Montvert. „Maar,” riep hij ten slotte, „de Heere heeft mij bevolen de wapenen op te vatten, onze broederen te bevrijden en den aartspriester van Moloch te verdelgen.” Daarna stond Abraham Mazel op en sprak tot de menigte, die door deze woorden ontroerd was: „Mijne broeders, ik heb een gezicht gehad. Ik zag in een

hof groote, zwarte, vette ossen, die al de planten opvraten. En ik hoorde een stem: „Abraham, verjaag de ossen!” Toen ik niet gehoorzaamde zei de stem ten tweeden male: „Abraham, verjaag de ossen!” Toen gehoorzaamde ik. De Geest toonde mij dat die hof Gods kerk is; de zwarte ossen zijn de priesters, en die stem is de stem des Heeren, die mij gebiedt hen uit de Cevennen te verdrijven.” Brui-send van geestdrift ondersteunde hem een derde profeet, Salomo Coudere. Zij drongen de vergaderden onmiddellijk het plan te gaan uitvoeren, want de priester had gezegd dat hij, zoodra hij van het bedienen der mis te Barre teruggekeerd was, Massip zou laten terechtstellen.

Aan den avond van dien dag kozen Séguier, Mazel en Coudere zich uit de omliggende gehuchten ieder tien mannen en bestelden die tegen den volgende avond op de Trois Faux, dat is op den top van de Bougès, die van verre kenbaar was aan drie reusachtige beuken. Toen de avond gevallen was kwamen daar vijftig mannen bijeen; en daar-ouder een jongeling, bijna nog een knaap, wiens naam eens alom beroemd zou worden: Jean Cavalier. Ongeveer twintig hunner waren met geweren en pistolen gewapend; de overigen droegen hellebaarden, zeisen en bijlen. Séguier hield een korte rede, zegende hen in den naam des Heeren der heirscharen, en daalde daarna aan hun hoofd, onder het zingen van den 74en Psalm, den berg af.

„Waarom, o God, zijn wij in eeuwigheid
Van uwe gunst en onderstand verstoken?
Hoe kan uw toorn dus tegen ons nog rooken,
Die schapen zijn, door uwe hand geweid?

Geef 't wild gediert, dat niets in 't woen ontziet,
 De ziele van uw tortelduif niet over,
 Laat, groote God, om een gehaten roover,
 Uw kwijnend volk niet eeuwig in verdriet!

Dat elk verdrukte uw bijstand eens erlang!
 Laat, laat uw volk niet schaamrood wederkeeren,
 Maar wil van hen ellende en nooddruft weren,
 Opdat ze uw naam verheffen in gezang!"

Pont-de-Montvert is een armoedig dorpje in het engedal bij de brug over de Tarn, en twee uren van de „Drie beuken" verwijderd. Dicht bij de brug bewoonde de prior het grootste en schoonste huis, vroeger het eigendom van een Protestant, die in de groote dragonnade van September 1685 vermoord was. Zijne weduwe en kinderen werden in de ellende gedompeld en zijn huis aan den aanvoerder der zendelingen geschonken. Langs dit huis, slechts door een kleinen tuin er van verwijderd, stroomt de tamelijk-diepe rivier de Tarn, zich een weg banende over reusachtige door het water afgeronde rotsblokken.

Aan den avond van den 24 Juli 1702, omstreeks te tien uur, zat de prior in zijn huis met twaalf tot vijftien geestelijken, dienaren en soldaten, die zijn lijfwacht vormden. Daar hoorde men in de verte gezang, dat al duidelijker werd. Het was Séguier, die met een voorhoede van acht mannen, psalmzingend het dorp introk. Met hun geweren bedreigden zij de inwoners, die door het ongewone rumoer gewekt, uit de vensters keken, en trokken met versnelde pas naar de brug en het huis van den prior. Deze hoorde het gezang en hield het voor een nachtelijke vergadering. „Gaat dadelijk zien!" beval hij zijn soldaten. Maar

toen die naar buiten wilden, was het huis reeds omsingeld.

„Geeft de gevangenen!” riepen de mannen van den berg.

„Terug, Hugenotencanaille!” schreeuwde Chayla als antwoord.

Zijn soldaten gaven vuur en doodden een der saamgezworenen. Woedend grepen de overigen een daarliggenden boomstam tot stormram en beukten de deur in. Zij renden door de gangen, verbrijzelden met bijlslagen de deuren der gevangnissen en bevrijdden de ongelukkige gekerkerden. Bij het zien van die rampzaligen met gebroken en gewonde ledematen, die op de voeten niet staan konden, kende hun woede geen grenzen. Zij stormden de trappen op en riepen luide om den prior. Roux, de parochiegeestelijke, dien zij voor Chayla aanzien, wordt door een hellebaard doodelijk getroffen. Zijn gekerm en hun bedreigingen zeiden den prior dat zijn laatste uur geslagen had. Hij gaf zijn mannen, die moedig de trap verdedigden en eenige aanvallers wonden, absolutie.

„Kinderen Gods!” riep de profeet, die zijn mannen moest sparen, „de wapenen neder! Wij zullen de Baälspriesters in hun huis verbranden!”

Daarop hoopten zij de stoelen, de stroomatrassen van 'e soldaten, kortom al wat los en brandbaar was aan den voet van de trap opeen en staken er den brand in. Spoedig sloegen de vlammen hoog op. De prior en zijn vrienden draaiden van hun beddenlakens reepen, en hij wilde de eerste zijn om zich daaraan langs den achtergevel van het huis omlaag te laten zakken. Maar hij viel, brak een been en kon nog slechts achter een doornhaag kruipen. Eenige anderen slaagden er in zich te redden.

Onderwijl brandde het vuur steeds feller; het dak stortte in, de vlammen sloegen hoog op; bij het schijnsel daarvan ontdekten de aanvallers den achter den haag in elkaar gedoken priester. „Daar is de verdoemde vervolger onzer broederen!” riepen zij.

Du Chayla smeeke om zijn leven: „Als ik verdoemd ben,” zei hij, „wilt gij dan ook verdoemd worden?”

Maar Séguier riep: „Geen genade! De Geest wil dat deze beul van Gods kinderen sterft.” Met die woorden bracht hij hem den eersten dolksteek toe. Toen volgden de anderen.

„Neem dat! Voor mijn vader, die geradbraakt is! Voor mijn broeder, die op de galeien is! — Voor mijn moeder, die van verdriet stierf! — Voor mijn zuster, die je onteerd hebt! Voor onze ouders, verwanten, vrienden, aan de galg, in de gevangenis, in de verbanning, op de galeien!” Hij ontving twee en vijftig wonden!

Zijn vertegenwoordiger, de kok en eenige soldaten vielen eveneens. Maar een zijner dienaren en een soldaat, die volgens getuigenis van de gevangenen, hen altijd mensche-lijk behandeld hadden, schonk men het leven.

Daarna knielden de kinderen Gods (zooals zij zich sedert dien dag noemden, ofschoon zij door hun vijanden Camisarden geheeten werden, een naam waarvan de herkomst in 't duister ligt ¹⁾) bij de lijken neder, met hun

¹⁾ De naam Camisarden werd hun gegeven als scheldnaam (gelijk onze vaderen Geuzen, bedelaars werden gescholden) omdat zij gewoonlijk over hun kleederen camisa's, kielen of overhemden droegen. Nog heet een nachtelijke overval, waarbij de soldaten hemden over hun uniform aanhebben, een *camisade*.

bebloede wapenen in de hand en brachten den nacht door met bij het knetteren der vlammen en het bruisen van de rivier wraakpsalmen te zingen. Toen de dag aanbrak, trokken ze zich terug, maar men hoorde nog lang uit de bergkloven van de Tarn hun dreigend gezang klinken.

Pont-de-Montvert bracht den nacht door in de grootste benauwdheid; niemand waagde zich buitenshuis. Den volgende dag keerden de Capucijners weder en brachten het lijk van den prior naar St. Germain, waar hij op de prachtigste wijze begraven werd. Louvreleuil preees in zijn lijkrede den gestorvene als martelaar en wekte de talrijke aanwezige geestelijken op om naar zijn voorbeeld trouw op hun post tot den dood standvastig te blijven. Maar te drie uur, midden onder de plechtigheid, ontstond plotseling een geschreeuw: „De opstandelingen komen! Zij hebben Frugières bezet! Zij verbranden St. Maurice!”

Doodelijk verschrikt stoven de verzamelde geestelijken uiteen en vluchtten naar de vaste steden. Het was Séguier, die allen priesteren den dood gezworen had, en nu op 't kantje af den aartspriester een bloedige begrafenis-plechtigheid bezorgd had. Hij ging voort, naar hij zeide, met de voltrekking van Gods gericht.

Op het gerucht zijner daden ontstond algemeene opwekking. Meer dan duizend man voetvolk en ruitery werden ontboden en spoedden zich naar Pont-de-Montvert, waarheen Baille dadelijk den graaf de Broglie en den ritmeester Poul met eenige mannen vooruit zond. Broglie kwam daar den 29en Juli aan. De verschrikte bewoners vielen hem te voet en betuigden onder tranen hun onschuld. Tot hun geluk bevestigden de ambtenaar Le Blanc

en de Capucijners hun woorden, want Broglie bedreigde hen allen met den dood en wilde het dorp afbranden. Daarna maakte hij zich met Poul en den overste de Miral op ter vervolging van Séguier. Poul was een oude vechtersbaas: hij had de oorlogen in Duitschland, in Hongarije, tegen de Turken en laatst tegen de Waldenzen meegemaakt. Een oude kroniek zegt van hem: „Zijn hooge gestalte, zijn krijgshaftige houding, zijn roekeloosheid, zijn norsche stilzwijgendheid en de lengte en zwaarte van zijn Armenisch zwaard, hadden hem tot een volksheld en de schrik der boeren in Gévaudan gemaakt.” Des morgens kwam hij te weten dat Séguier op een met bremstruiken begroeide hoogte in de nabijheid kampeerde. Hij trok er heen; de profeet wachtte hem vastberaden af. Maar Poul was handig genoeg om de eerste kogels der Camisarden te ontduiken door zich in de lengte over zijn paard heen te buigen; en daarna drong hij met getrokken sabel op hen in, doodde er eenigen en joeg de anderen op de vlucht. Den profeet, die vergeefs trachtte zijn aanhangers ten strijde te verzamelen, nam hij met eigen hand gevangen, en met hem Pièrre Nouvel van Vialas en Mozes Bonnet van Peyremale. Gebonden bracht hij hen naar Peyrac.

„Ellendeling!” zei hij onderweg tot den aan zijn paard gebonden profeet; „hoe denk je dat ik je behandelen zal nu ik je in handen heb?”

„Evenzoo,” antwoordde deze fier, „als ik jou zou behandeld hebben, als ik je gevangen had.”

Rustig en moedig verscheen Séguier voor zijn rechters, dien hij met bijbelteksten antwoordde.

„Je naam?”

„Pierre Séguier.”

„Waarom word je geest genoemd?”

„Omdat de Geest Gods in mij is.”

„Waar is je woonplaats?”

„De woestijn en spoedig den hemel.”

„Vraag den koning om genade!”

„Ik ken geen andere koning dan God!”

„Heb je berouw over je misdaad?”

„Mijn ziel is als een gewaterde hof!”

Hij werd veroordeeld in Pont-de-Montvert levend verbrand te worden, nadat de beul hem de hand zou afgehouden hebben. Nouvel werd geradbraakt; Bonnet gehangen. Zaterdag, den 12en Augustus werd het vonnis voltrokken. Nog op den brandstapel troostte de onbuigzame profeet fier en moedig het weenende volk: „Broeders, verwacht den Heere en hoopt op hem! De Karmel zal weder groenen en de Libanon en de woestijn zullen bloeien als een roos!” Die groote figuur van den profeet van Magestavols is een waardige opening van den opstand der Camisarden.

Spoedig verstrooide Poul de overblijfselen van den onderdrukten opstand en dwong hen aan den anderen kant van de Tarn in de bosschen van oostelijk Lozère te vluchten. Toen hij de eedgenooten niet kon grijpen, maakte hij zich meester van hun ouders en overige bloedverwanten en bracht die allen als verdachten voor den rechter van Florac. Talrijke veroordeelingen volgden op de terechtstellingen van Séguier; maar Poul kon diens kameraden niet ontdekken, die zich in hun bergholen zoo verborgen hielden, dat Broglie het er voor hield dat zij naar het bui-

tenland gevlucht waren en de opstand geëindigd was. Hij ontsloeg den adel, maar liet in de gehuchten van Pompidon, Airès en Pont-de-Montvert, bij wijze van strafinkwartiering eenige compagnieën scherpschutters achter, en vorderde van de gevluchte priesters dat zij in hun standplaats zouden terugkeeren.

Gedurende eenigen tijd dwaalden de verborgen eedgenooten rond onder aanvoering van Salomo Coudere en Abraham Mazel. Beiden stamden af uit ijverige geloovige gezinnen in de Cevennen. De Coudere's waren reeds van geslacht op geslacht voorlezers, voorzangers en profeten. Het was de moeder van Coudere, die den jongsten harer zonen uit de kerker van den aartspriester bevrijd had. De Mazel's waren een talrijk geslacht. Reeds lang waren de Mazel's in alle oorlogen evenals in de martelaarsgeschiedenis der Cevennen vertegenwoordigd, zes hunner waren naar Amerika overgebracht; enkelen van dezen stierven onderweg, Pierre Mazel zuchtte vijftien jaar lang op de galei „La Favorite”; de predikant Olivier Mazel werd in 1690 te Montpellier opgehangen; Jakob Mazel ontkwam naar London; de hier genoemde Abraham Mazel werd de beroemdste. Deze beide profeten, Coudere en Mazel, waren eenvoudige bergbewoners van ongeveer vijf en twintigjarigen leeftijd; de eerste geestig en een goed redenaar, de tweede krachtig en krijgszuchtig. De Geesti had hun geboden de zwarte ossen te verdrijven, die den hof vernielden. Dat was voldoende; zij waren bereid om de wapens op te vatten en in den strijd om te komen. Maar zij hadden op hun kameraden niet zooveel invloed als Séguier; dezen waren ontmoedigd en dachten er aan

om naar het buitenland te vluchten. Maar dat praatte de jonge Cavalier hun uit het hoofd, die kort geleden uit Genève teruggekeerd was en wien de Geest een roemrijke toekomst deed vermoeden, die hem later als aanvoerder der Camisarden zou ten deel vallen.

Maar terwijl zij zonder aanvoerder aarzelden om een besluit te nemen, kwam tot hen een zekere La Porte van Massonbeyron, een smid van zijn beroep en eigenaar van een smederij, vijf en veertig jaar oud, bruin, gespierd, breedgeschouderd, wiens lust het was met donderende stem psalmen te zingen, eenigermate het bevelen gewoon; in één woord een man geschapen om volksleider te zijn.

„Broeders,” sprak hij, „wilt ge naar het buitenland? Hier in het land onzer vaderen moet onze woning en ons graf zijn. Gij zegt: het is een land der slavernij en des doods! Laat ons het dan bevrijden! Laat ons de banden onzer broederen verscheuren, de Baälpriesters uitroeien en de tempels des Heeren weder opbouwen! Zegt niet: wat kunnen wij doen, weinigen in getal en zonder wapenen! De God der heirscharen is onze kracht! Wij zullen een krijgspalm aanheffen en van Lozère tot aan de zee zal gansch Israel opstaan. Hebben wij niet onze bijlen en zeisen tot wapenen? En de geweren zullen we van de gedooden nemen. Broeders, alleen één daad is onzer waardig: te leven en te sterven als verlossers van ons land en als wrekers des Heeren! Wilt gij dat, dan zal ik uw aanvoerder zijn!”

Eenstemmig riepen de eedgenooten, meegesleept door deze mannelijke welsprekendheid: „Wees onze aanvoerder! Het is de wil des Heeren!”

„De Heere is getuige tusschen u en mij!” hernam La Porte; „ik ben uw aanvoerder!” Hij koos zich den titel: „Overste van de kinderen Gods” en noemde het leger: „het leger des Heeren Heeren.”

Reeds denzelfden dag daalde hij den berg af met zijne mannen en ontwapende de Roomsche dorpen Fraissinet, Mandagout, St. Lézéri, en veroverde daarbij twintig geweren en een voorraad kruit en kogels. Den volgenden dag kwam Castanet, een boschwachter van de Aigoulbosschen, met twaalf mannen van Vébron zich bij hem aansluiten.

Kort daarop hoorde La Porte dat ook in de vlakte de opstand zich uitbreidde. Daar was op den dag na de terechtstelling van Séguier de beruchte baron de St. Comes gedood geworden. Sedert dertien jaren maakte deze afvallige, — vroeger ouderling van de Gereformeerde gemeente te Nîmes — als overste der soldaten onbarmhartig jacht op de vergaderingen zijner vroegere geloofsgenooten, en sabelde neer al wie niet vluchten kon. Op Zondag 13 Augustus kwam hij met koetsier en voorrijders te Bauvert. Daar waren eenige jonge mannen tot het gebed vergaderd, en zagen hem aankomen. „Broeders,” zei een hunner, de later beroemde Caninat, „daar is onze vijand! Laat ons God vragen of het zijn wil is dat wij dien moordenaar dooden!” Hij verviel in zinsverrukking, „De apostaat,” zoo sprak de Geest door hem, „moet gedood worden!” Op den weg naar Condognan hield Catinat het rijtuig aan, ontrukte St. Comes zijn pistolen en schoot hem en zijn voorrijder neer. Baille kon zich niet genoeg over zooveel stoutmoedigheid verwonderen, en omdat hij den schuldige niet vatten kon, liet hij er ten minste maar een onschuldige

voor boeten. Bousauguet van Caila werd er om te Nimes geradbraakt.

Zoo hadden de Camisarden het boek der wraak open-
geslagen, en wee hem wiens naam daarin met bloed ge-
schreven werd gevonden. De fanatieke priester en de
vervolgende Jezuiet, de wreede rechter en de bijgeloovige
edelman vielen in de kerk en op den weg, in hun huizen
of op het land door kogel of dolk, en meermalen vond
men op het lijk een papier, waarop de reden van het von-
nis door de kinderen Gods vermeld was. Maar Baville
verdubbelde de terechtstellingen en geloofde met schrik-
aanjagen en met de door Montrevel van alle zijden ont-
boden troepen de toornende bevolking onder de knie te
zullen krijgen.

Spoedig daarop voegde een neef van La Porte, Roland
van Nimes met Catinat, zijn medeschuldige, en twintig
hunner vrienden zich bij het leger des Heeren. Het aantal
was niet groot, maar de kleine groep kreeg dien dag twee
aanvoerders, die hen later menigmaal de zege zouden doen
behalen: Roland en Catinat, wiens eigenlijke naam Abdias
Morel was en die twee bloedverwanten van denzelfden
naam op de galeien had.

De jonge Cavalier ging naar Ribaute, het dorp zijner
geboorte. „Wel,” vroegen zijn vrienden, „hoe gaat het in
het hooggebergte?” „Goed,” antwoordde hij, „maar zult
gij hier stilzitten terwijl uw broederen voor den Heere
strijden?” Daarop trokken achttien man met hem. In het
voorbijgaan klopten zij om twaalf uur 's nachts een ouden
priester uit zijn bed onder voorwendsel van het laatste
oliesel voor een stervende te begeeren. Verbaasd en niet

weinig ontsteld zag hij hoe twintig ruwe gezellen, die er alles behalve stervend uitzagen, zijn woning binnendrongen. Zij namen de voorhanden wapenen in bezit en trokken verder, zonder den goeden ouden man verder lastig te vallen.

La Porte zond zijn neef Roland naar het vlakke land, dat door Baviile met menigvuldige gevangennemingen in angst gehouden werd, om de bewoners voor den opstand te winnen. Met geestdrift namen dezen den jongeling aan, die gloeiend welsprekend was en er krijgshaftig en voor-naam uitzag.

„Broeders!” riep de profeet in hun nachtelijke vergaderingen; „het gaat thans om de zaak God en de verlossing van Israel! Volgt mij in het gebergte! Geen land is zoo geschikt voor den oorlog als het onze. Daar vindt gij hooge toppen voor uw belegering; rotskloven voor uw hinderlagen; bosschen om u te verzamelen en om den vijand te ontkomen in geval van nederlaag; bergpaden, alleen door geiten en bokken betreden. Zijt niet bezorgd voor voedsel en woning in den winter, gij vindt overal afgelegen huizen en woningen in spelonken, al die bergbewoners zijn onze broederen; zij zullen ons hun hutten openen en met ons hun brood, de melk en het vleesch hunner kudden deelen; en bovendien kunnen wij van de kastanjes in de bosschen leven. Wat vreest gij? Heeft God niet zijn volk in de woestijn gespijzgd en den raven bevolen brood en vleesch te brengen? Hij is het, die ons te wapen roept! Hij zal zijn engel voor ons aangezicht zenden!”

Toen bruiste de geestdrift aan alle kanten op. Allen boden hem vrijwillig hun zonen en hun goederen aan, en

vijf honderd jongelingen lieten zich inschrijven met de belofte na den wijn- en olijvenoogst in het leger van de kinderen Gods te treden. Roland ordende zijn compagnieën, hief krijgsbijdragen van de achterblijvenden en keerde toen tot zijn oom La Porte terug met een leger van geestdriftvolle, vsstberaden Camisarden. Als Baviile, zijn priesters en ambtenaren dat hoorden, kregen zij berouw en begonnen te begrijpen dat zij het volk te weinig gespaard hadden, Maar te laat! Na twintigjarige dwinglandij hadden de boeren der Cevennen de ploegscharen gegrepen, de maaiers van Lozère hun zeisen gescherpt, de houthakkers van Aigoal hun bijlen geslepen; maar nu niet weer om het land te ploegen, het gras te maaien en boomen te vellen, maar om hun beulen te verdelgen.

II.

Zoo barstte weldra in dolle woede van beide zijden, de godsdienstoorlog in de Cevennen uit. Maarschalk Montrevel moest gaandeweg 40000, ja eindelijk ruim 60000 man beproefde troepen, — dragonders, voetvolk, artillerie en scherpschutters — samenbrengen, ten einde dat leger aan te voeren tegen 2000 à 3000 bergbewoners, boeren, herders, houthakkers en dergelijken; die streden voor het recht om hun God te aanbidden naar hun geweten, en om hun broederen te beschermen, die meest overal hun godsdienstoefeningen in de open lucht hielden. De aanvoerders der Camisarden toonden niet alleen heldenmoed, maar

ook krijgskundige bekwaamheid en organiseerend talent. De meesten hunner waren uit het volk opgekomen, maar sommigen, zooals Roland en Catinat, hadden bij de dragonders of bij andere wapenen gediend en den oorlog meegemaakt. La Porte was van beroep smid, Roland, zijn opvolger, wijngaardenier, Cavalier herder, Catinat paardenhandelaar, Sèguier, Castanet, Ravanel waren wolkammers, Cavalier, de riddelijke, blonde, achttienjarige jongeling, die aan Isai's zoon herinnerde door gestalte, dichterlijken aanleg en heldenmoed, was onweerstaanbaar in zijn ruiteraanvallen; daarbij was hij goed strateeg en in de grootste gevaren koelbloedig. Roland, eenige jaren ouder, was even dapper, maar onbeweeglijk en weinig spraakzaam. Catinat was een echte schitterende Fransche ritmeester, met zijn indrukwekkende reuzengestalte. Maar niemand was beter in staat om den terugtocht te dekken van de voor geweldige overmacht wijkende en uit vele wonden bloedende kinderen Gods, dan de kort-ineengedrongen, door het weer gebruinde Ravanel met zijn kop als een bulhond; de man die van psalmzingen, gebed, brood en een pijp tabak leefde, en als een aangeschoten everzwijn bij den terugtocht rechts en links doodelijke houwen uitdeelde.

Vóór alles moesten de Camisarden er op bedacht zijn op moeilijk te bereiken, diep-weggescholen plaatsen magazijnen van levensmiddelen, kruit en ammunitie aan te leggen, en hospitalen voor hun gewonden en stallingen en hooischuren voor hun paarden en vee te vinden. Daarvoor waren de vele groote, dikwijls wijdvertakte grotten van hun vulkanische gebergten als geschapen. In deze grotten van Cassagnas, Toiras, Saune, Magertaval en Mialet

verzamelden zij honderden zakken vol koren en kastanjes, hun gewone voedsel. In een van die schuilplaatsen verbergden zij vijftig ossen en drie honderd schapen, die op de nabijgelegen hoogten vetgeweid waren, en wier vleesch zij voor wintervoorraad pekelden. Cavalier en Roland hieven nauwkeurig in de omliggende dorpen tienden en stapelden in die grotten zout, olie en brood op. Over het algemeen dronken deze matige en geharde mannen niets anders dan het water van hun bergstroomen, maar zij versmaadden het ook niet om bij voorkomende gelegenheden de teugels van de muilezels te grijpen, die voor de tafels van maarschalk de Montrevel en intendant Baviile, en voor andere rijke en voorname officieren en ambtenaren, fijne wijnen, kaas, boter, korhoenders en dergelijke lekkernijen overbrachten. Eens heeft Cavalier de voerlieden met de muildieren naar den maarschalk door laten gaan met een beleefd briefje, waarin hij Zijne Excellentie mededeelde dat hij met zijn Camisarden in het bosch den wijn op zijn gezondheid zou opdrinken!

De gezondste grotten werden tot hospitalen ingericht, elk met een kleine apotheek, waarin de voornaamste geneesmiddelen heilzame bergkruiden waren. Twee zeer bekwame heelmeesters, Chabrier en Tavan, verpleegden de gewonden. Wee den ongelukkigen wanneer de dragonders er in slaagden hun verblijfplaats te ontdekken; onbarmhartig werden zij doodgeslagen; of men bracht groote steenen aan en metselde den nauwen ingang dicht. Thans nog worden nu en dan zulke dichtgemetselde hollen ontdekt en bij den ingang stapels menschenbeenderen gevonden. Wapenen en munitie veroverden de Camisarden

in den strijd; kruit kochten zij in de dorpen; en eens hebben zij zelf een kruitmolen gebouwd. Ook moesten de overwonnenen voor hun kleeding zorgen, en menige groep Camisarden marcheerde ten strijde in koninklijke uniformen en met wapenen des konings. Hun aanvoerders, deze ernstige, dikwijls zwaarmoedige profeten, vroeger zeer grof gekleed, zagen er geen kwaad in zich later te versieren met den rijken buit van in het gevecht gevallen officieren. Op hun kleine wilde bergpaarden joegen ze daarheen, degens met gouden gevest zwaaiend en dikwijls — tot schimp voor hun vijanden — de borst met ridderorden versierd. Velen droegen Spaansche hoeden met struisvederen; Cavaliers vederen waren altijd wit, die van Mazel altijd blauw. Een soldaat, dien Roland, de wijnbouwer, welke een grot tot woning had en zich trotsch „koning der Cevennen” noemde, het leven spaarde, verhaalde met verwondering dat hij voor een man van voornaam uiterlijk gebracht was, die in scharlakenrood fluweel met goudtressen behangen gekleed was en wien een lijfwacht met prachtige wapenen, op mooie paarden, omgaf. Een ander, die gedurende twee dagen gevangene van Cavalier was geweest, zag met niet minder verbazing, dat, wanneer hij aan tafel zou gaan, zijn dienaren met fijn linnen en keurig tafelgereedschap dekten, waarna de kok verscheidene schotels opdroeg, alleen Cavalier en een officier plaats namen en aten, temidden van de staande, zwijgende, gewapende Camisarden.

Het moeilijkst was het zich schoenen te verschaffen, die voortdurend noodig waren, omdat ze in het rotsige gebergte, bij aanhoudende marschen zoo spoedig versleten. Cavalier

alleen gebruikte voor zijn legertje maandelijks voor 800 livres aan schoeisel; de gezamenlijke Camisarden jaarlijksch meer dan 30000 livres. Alle dorpsschoenmakers, zelfs de Roomsche, arbeidden in het geheim gaarne voor hen, want zij betaalden goed en stipt. Het daarvoor noodige geld ontvingen de Camisarden door bijdragen van de bevolking. Vele Protestanten, die afgezworen hadden en schijnbaar goede Roomschen geworden waren, deden den kinderen Gods in het geheim belangrijke giften toekomen. Oude vrouwen, grijsaards, kinderen en bedelaars verzamelden die en brachten ze eerlijk over. Allerlei teekenen deden daarbij tot herkenning dienst, bijvoorbeeld drie korenkorrels als zinnebeeld der opstanding; of tinnen lepels met het inschrift „Jezus Christus”; of „Men moet het water des hemels drinken.” Maar toch kwam de meeste voorraad uit den oorlog zelf. Daarentegen is het bewezen dat de, toch reeds onbeduidende, geldzendingen uit Protestantische landen de Camisarden nooit bereikten, zoodat zij bij hun ondergang met fierheid zeggen konden: „Wij hebben gestreden zonder één man of één penning uit het buitenland.”

De wijze van oorlogvoeren van de kinderen Gods was natuurlijk de guerillakrijg. Zij waren meesters in de kunst om gebruik te maken van hun uiterst-woest terrein en van elk gebouwtje om tot dekking of aanvalspunt te dienen. Zij ontdekten met bewonderenswaardige snelheid de fouten of de zwakke zijde van den vijand. Cavalier, Ravanel en Catinat zouden in elk leger voortreffelijke cavalerie-officiëren geweest zijn, en maarschalk Villars kon bij het treffen te Nages hun leiding niet genoeg bewonderen.

Tot hunne godsdienstoefeningen, waarheen langs onbekende voetpaden de dorpsbewoners uit den omtrek toestroomden, wisten zij zeer gunstige plaatsen te kiezen. De schildwachten werden uitgezet en dan volgden temidden der vrije, wilde natuur der bergen, uren achtereen psalmgezing, leerrede, gebed en avondmaalsviering, meestal onder het vergieten van vele tranen, elkander op. Indien de schildwachten de nadering van de dragonders aankondigden, verschrikten zij niet; de vrouwen en kinderen en overige ongewapende toehoorders werden met den zegen heengezonden; de aanvoerders stelden hun Camisarden in gelid ter dekking van die weerloozen, en eenige honderden mannenkelen hieven, begeleid van trommelslag den psalm des oorlogs aan (Psalm 68:1):

„De Heer zal opstaan tot den strijd;
 Hij zal zijn haters wijd en zijd
 Verjaagd, verstrooid doen zuchten.
 Hoe trotsch zijn vijand wezen moog,
 Hij zal voor zijn ontzaglijk oog
 Al sidderende vluchten.
 Gij zult hen, daar Ge in glans verschijnt,
 Als rook en damp, die ras verdwijnt,
 Verdrijven en doen dolen.
 't Godlooze volk wordt haast tot asch;
 't Zal voor uw oog vergaan als was,
 Dat smelt voor gloende kolen!”

Overvloedig hebben hun tegenstanders getuigenis afgelegd van hun heldenmoed. Verbaasd riepen meermalen de Roomsche geschiedschrijvers Louvreleuil, Labaume en Brueys: „Deze Camisarden, die herders, die schurken en

landloopers vechten als de Romeinen!" Toen Cavalier zijn eerst slechts met slingers gewapende recruten in het veld voerde, stonden deze onwrikbaar den aanval van de koninklijke dragonders door, die onder het geschreeuw van: „Slaat dood! Slaat dood!" op hen inreden. „Komt hier, Baälsdienaren!" riepen zij hun toe en lieten meteen een hagelbui van steenen op hen neerkomen. Menige dragonder zonk, gelijk eens Goliath in het voorhoofd getroffen, van het paard. Dan sprongen de jonge herders als David op de gevallen, sloegen hun met hun eigen sabels de hoofden af, wierpen zich — van kindsbeen in het rijden geoefend — op de paarden der gesneuvelde dragonders en jaagden meermalen de vijanden op de vlucht, juichende: „Het zwaard des Heeren en van Gideon!"

En dan echode de psalm der overwinning door de bergen:

„Springt op van vreugd! Vermeldt zijn lof,
Die daar Hij woont in 't hemelhof,
Een Vader is der weezen;
Die weduwen haar recht verschaft;
Die streng haar onderdrukkers straft
En voor zijn wraak doet vreezen!"

In vele gevechten behaalden de kinderen Gods de overwinning op hun veel sterkeren vijand, en wanneer zij verslagen werden, stierven zij heldhaftig. Een hunner aanvoerders verdedigde zich met zijn twee honderd vijftig man in den aanvang van den oorlog, gedurende drie uren verschanst in een schaapsstal op een boerderij, tot de laatste man onder de rookende puinhoopen begraven lag.

Aan avontuurlijke verrassingen, overvallen, hinderlagen en plotselinge ontmoetingen was deze bergoorlog rijk.

Dag en nacht, in het bosch en op den berg, was de Camisard onder de wapenen. Over het algemeen hielp de Protestantsche of in haar hart Protestantsch-gebleven bevolking de kinderen Gods en gaf hun door allerlei geheime teekenen wenken omtrent de verblijfplaatsen en de nadering van den vijand. De Roomschen daarentegen, met de beambten en de geestelijkheid voorop, hielpen natuurlijk de koninklijke troepen en beproefden door allerlei valsche berichten en geruchten de Camisarden in den val te lokken.

Ook ontbrak het niet aan allerlei kriegslisten. In het oosten der bosschen van Bouquet verhief zich op een bergtop het sterke kasteel Carvas, waarvan de bezetting verscheidene vergaderingen der kinderen Gods overvallen had, velen hunner vermoordende, en uit de hoogte alle bewegingen van Cavalier en zijn legertje bespiedde. Cavalier had het kasteel den ondergang gezworen; maar hoe zou hij, zonder artillerie en zonder stormladders voor een nachtelijken aanval, zulk een sterke vesting kunnen bedwingen? Op zekeren dag stootte hij bij Pont-Saint-Esprit op een koninklijke compagnie, die op marsch was naar Italië. Hij doodde al de manschappen; kleetde daarop een zijner brigaden — zoo noemde hij de afdeelingen van zijn ruitery — in de uniformen van de gesneuvelden; trok zelf de kleeding van den gevallen hoofdman aan; bond zes van zijn wildste Camisarden bloedend dwars op paarden en reed zoo met zijn brigade naar het slot. Hij liet door de schildwachten aan den commandant berichten dat hij de Camisarden verslagen had en met zes gevangenen voor de poort stond om die in veiligheid in het kasteel te brengen ter nadere beschikking van maarschalk de Broglie.

De brug viel, de commandant verscheen, onderzocht zwijgend het marschbevel en de papieren van den hoofdman, en zag daaruit dat deze jonge, bevallige officier een neef van maarschalk de Broglie was. Daarop noodigde hij hem, nadat hij de zes gevangen Camisarden in ontvangst genomen had, zoo beleefd mogelijk om den avondmaaltijd bij hem te blijven gebruiken. Cavalier maakte eerst bedeningen, maar nam eindelijk de uitnoodiging aan. De commandant liet hem de sterke muren en gewelven zien en vertelde hem dat de hertog van Rohan na een belegering van twaalf dagen weer had moeten aftrekken. „Ge ziet,” voegde hij er bij, „dat uw Camisarden niet ontkomen zullen!”

Men ging aan tafel en de uitstekende spijsen en fijne wijnen brachten weldra de officieren in de vrolijkste stemming. Terwijl zij snoevend al hun wapenfeiten zaten te vertellen, slopen de verkleedde Camisarden het slot binnen en vulden al de gangen. Maar midden onder het drinkgelag stond Cavalier plotseling op, riep zijn mannen, en binnen enkele minuten waren officieren en bezetting over den kling gejaagd. „Zoo werden hun wreedheden gestraft;” zette Cavalier kalm in zijn gedenkschriften. Hij nam wapenen, krijgs- en mondvoorraad mede, stak het slot in brand en trok naar Bouquet terug. Toen de troep een half uur gemarcheerd had, beefde de aarde van een donderenden knal; Cavalier had het kruitmagazijn niet kunnen vinden, en dat vloog nu in de lucht.

Zoo oefenden de Camisarden dikwijls een vreeslijk bloedgericht, maar nooit mishandelden zij hun gevangenen of martelden zij vrouwen en kinderen, zooals maar al te

dikwijls door de koninklijke troepen geschiedde. Streng bestraffen zij onder elkander vloeken en stelen. Ook lieten zij meermalen genade voor recht gaan. Roland en Cavalier hebben dikwijls gevangen Jezuïeten en priesters, officieren en edellieden de vrijheid hergeven; de laatste schonk zelfs een verrader, die omgekocht was om hem door vergif om het leven te brengen, vergeving. Dat moest des te meer in hen gewaardeerd worden omdat zij met zekerheid wisten dat zij van hun wreede vijanden geen vergeving te wachten hadden. Pijnbank, rad en brandstapel stonden voor hen gereed; maar zelfs onder hun martelingen dwong hun geestkracht hun beulen tot bewondering en eerbied.

In den ongelijken strijd tegen de 60000 man van de Montrevel hadden de kinderen Gods niet alleen het voordeel van hun tegen honger en koude geharde gestellen, van den zekeren voet en het scherpe oog der bergbewoners, van nauwkeurige plaatskennis, van de sympathie en geheime ondersteuning der bevolking, maar ook van hoogere en naar hun meening, wonderbare krachten, die hun door den Geest verleend worden, naar zij verzekerden. Ten allen tijde heeft hooggaand lichaams- en zielelijden de zinsverrukking bevorderd en het oog des geestes gescherpt; en zoo ging het ook deze kinderen der „Woestijn”; zoo als zij terecht hun bergland noemden. De twintigjarige gruwelijkste vervolging had in dat opzicht grooten invloed op hen gehad. Honderden ooggetuigen verhalen hoe die Camisarden, welke daarom profeten genoemd werden, zooals bijvoorbeeld Cavalier, door hevige siddering overvallen werden, en zwaar ademend, over het geheele lichaam bevend, dikwijls onder een stroom van tranen, door de

zinsverrukking aangegrepen werden. Dan sprak de Geest door hem en begon : „Mijn kind, ik zeg u” En daarop volgden spoedig vermaningen, zoo dringend en roerend dat de toehoorders hun tranen niet bedwingen konden. Dikwijls volgden er ook beloften van zegepraal, of bedreiging van strafgericht over de vijanden ; niet zelden waren het openbaringen van aanstaand gevaar en verraad, of van den dood in den strijd. En ze werden onfeilbaar vervuld.

Eens had Cavalier met de zijnen het Avondmaal gevierd en met den gebruikelijken broederkus geëindigd. Aan den disch werd hij door den Geest aangegrepen en sprak : „Mijn kind, ik zeg u, een Judas heeft u gekust ; hij zit met u aan dezelfde tafel (er waren drie tafels) en eet met u.”

Verstomd zagen de Camisarden elkander aan, maar een hunner verbleekte en boog het hoofd, waarop men hem onderzocht. Men vondt in zijn zak tien Louis d'or, als den prijs voor het verraad ; en een papier met rattenkruid, dat hij in de spijs van Cavalier mengen moest. Cavalier vergaf hem ; men weet niet meer om welke reden.

Honderden gevallen van geestverrukking werden bekend. De Geest greep ook vrouwen aan, die profetessen genoemd werden ; ja zelfs meermalen kinderen, wier verrukking, volgens de ooggetuigen, iets bijzonder heiligs en aandoenlijks had. Eens kwamen de dragonders er achter dat er zulk een tienjarig meisje in Lacapelle woonde. Ze trokken er heen en omsingelden het huis. De hoofdman sloeg haar vader, die zijn dochttertje wilde beschermen, zoo geweldig dat deze 's avonds aan de gevolgen stierf, schoot een te hulp snellenden oom dood en sleepte het kind naar de gevangenis te Castres.

De hoofdrechtter Barbara verhoorde haar en vroeg: „Nu domme meid, wat zegt de Geest?”

„Dat gij binnen het jaar zult opgehangen worden,” antwoordde het kind bedaard. (Dat is ook gebeurd.)

„Sluit de gekkin op!” riep de rechter, die niet op zijn gemak was; „zij zal zoo gauw niet de gevangenis weer uitkomen.”

„Toch wel!” hernam de kleine profetes; „binnen acht dagen!”

„Zoo,” riep de verwonderde rechter; „en wie zou je dan er uitlaten?”

„Gij zelf!”

Acht dagen daarna ontving Barbara bevel van den indendant van Nimes om het meisje naar het klooster te Sommieres te zenden. Zij ontkwam daaruit en vluchtte naar Genève.

Het is een eeuwige wet, dat hetgeen het lichaam drukt verheffend op den geest werkt, en menig bezielend uur hebben deze vervolgd op hun naakte rotstoppen beleefd, bij hun psalmgezing in de lange heldere, van sterren doorglansde nachten; menig uur zooals zij, die hun dat bittere lijden berokkenden, er geen enkel smaken mochten!

De zomer van 1703 ging voorbij in strijd tegen de Camisarden, die in geen enkel opzicht het gewenschte gevolg had. De opstandelingen namen toe in aantal en werden steeds stoutmoediger. Toen belegde maarschalk Montrevel te Calais een vergadering van den indendant Baviile, de generaals, de bisschoppen en de stedelijke regeering om te beraadslagen over de middelen, waardoor de opstand het spoedigst onderdrukt kon worden. Velen raadden aan

de Protestanten kortweg uit te roeien. De maarschalk daarentegen wilde alleen het landvolk, dat het met de Camisarden hield, verdelgen; de bisschoppen waren dat met hem eens. Maar generaal Julien was voor algemeene uitmoording. „Het helpt niets,” zei deze, „of wij de Camisarden alleen dooden; het geheele volk is besmet, mannen en vrouwen, en de kinderen nog 't meest, zij moeten dus allen gedood worden.” Doch Baville, die anders zoo hardvochtig was, kwam tegen dezen raad in verzet en sprakforsch: „Een goed chirurg snijdt alleen het ontstoken lid af, maar doodt niet den zieke om hem gezond te maken.”

Het hof, dat is de koning, wiens goedkeuring moest gevraagd worden, verwierp, gelijk te verwachten was, het plan van een algemeen bloedbad en stemde toe in de verwoesting van de bergen. Met dat doel liet de maarschalk nu ongehoorde voorraden van koren, andere levensmiddelen en voeder te Florac samenbrengen, en beval alle smederijen van Meude, Marjemel en andere omliggende plaatsen te gebruiken voor de vervaardiging van vierduizend bijlen, hakmessen en prikkels. De graaf de Peyre en de markies de Canillac ontvingen order om met al de soldaten van Gevaudan en Rouergues in Vebron te komen, waar de maarschalk hun zijn vernielingsplan zou blootleggen. Daarop werd den gezamenlijken bewoners van honderden met namen genoemde dorpen en gehuchten bevel gegeven zich met hun vee en have in aangewezen Roomsche steden terug te trekken, waar zij als soldaten ingekwartierd zouden worden en ieder dagelijks vier stuivers (ongeveer vijftien cents) ontvangen zouden.

Dat bevel verbreidde jammer en ontzetting door de Hoog-

Cevennen. Kort daarna zag men overal grijsaards, vrouwen, kinderen en zieken weenend hun vaderland en ouderlijk huis verlaten om die niet weder te zien; hun kudden voor zich heen drijvend en naar de aangewezen toevluchtsoorden ijlend. Maar de sterke mannen namen hun geweren en andere wapenen en voegden zich bij de kinderen Gods, die bij al deze bedreigingen — zoo zegt een oude kroniek — „zoo onbewogen bleven als een rots in een stormwind.”

Wij kunnen thans met korte woorden veel verhalen. Planmatig rukten de troepen voorwaarts; de nog teruggebleven bewoners werden verjaagd; en daarop werden dorpen, gehuchten, hofsteden, ja schaapskooien en hooischuren afgebrand en verder met spade en houweel met den grond gelijk gemaakt. De soldaten, slecht gevoed en slecht gekleed en zonder dak in den zwaren regen, arbeidden met tegenzin; velen deserteerden, anderen werden ziek, maar de ijzeren Julien zette onverbiddelijk het werk voort. Den 14en December kon hij trotsch aan minister Chamillard berichten dat vier honderd zes en zestig dorpen niet meer dan asch en puinhoopen waren en dat hij twintig vierkante mijlen land van het schoonste gedeelte van Languedoc tot een huilende wildernis gemaakt had, waar slechts weinige toevluchtssteden als oasen in overgebleven waren, overvol van armen en kudden. Velen, die in de spelonken gevlucht waren, of hun verwoeste woningen en de graven hunner ouders weer opzochten, of die door honger gedreven, de vrijsteden weder verlieten, waren onbarmhartig gedood. Daarop ontving Julien de gelukwensen van het hof en van de ministers, en de

koning bevorderde zijn getrouwen dienaar tot commandant van Uzès en omgeving.

Tandenknusend hadden de opstandelingen van de toppen hunner rotsen de verwoesting van hun woonplaatsen aanschouwd. Maar zij waren te zwak om tegen de talrijke troepen, die op elkaar steunden, op te trekken; en daarom stortten zij zich als een donderbui in de vlakke, om aan de Roomsche dorpen en steden zich te wreken en den vijand afleiding te geven. Saint Caries, Potelières en Saturargues werden te vuur en te zwaard verwoest. „O God!” baden Cavaliers Camisarden, „help ons de afgodendienaars verdelgen!” en kerken en kloosters gingen in vlammen op. „Waar is de God van deze kerk?” riepen de kinderen Gods spottend, „hij verschijne nu en redde zijn tempel van het vuur en zijn priesters van den dood!” Maar bij die bloedige tooneelen wierp Cavalier zich menigmaal op de knieën en bad onder een stroom van tranen: „o God, erbarm u over dit arme land! Bewerk toch het hart des konings, dat hij niet meer zijn godlooze raadslieden volge!”

Bij deze gevaren voor Montrevel kwam nog een ander. Een Engelsche vloot verscheen in de golf, onder bevel van admiraal Showel, met order om een belangrijke zending wapenen en geld voor de Camisarden aan land te brengen. Zeven afgezanten, onder welken hoofdman Peytaud van Beaucaire en luitenant Jouquet van Valence waren uit Holland afgereisd, om over Genève de Cevennen binnen te dringen en den Camisarden bericht van deze zending te brengen. Maar zij werden verraden; een paar ontkwamen, een werd in het gevecht gedood, en Peytaud en

Jouquet zagen elkander weder voor den bloedraad van Baviile. Deze liet den eersten radbraken en begenadigde den ander met gevangenisstraf als loon voor het verklappen van zijn geheim. Zoo hadden de Camisarden geen bericht gekregen van de naderende hulp. Den geheelen nacht gaf kapitein Harris, die over de twee met geld en ammunitie bevrachte schepen bevelvoerde, vuursignalen. De kust was ongedekt, of beter gezegd, door Cavalier met drie honderd ruiters bezet, maar onverschillig keken zij naar de vuren, die zij voor de gewone seinen van visschersbooten op de tonijnenvangst hielden. Den volgenden morgen tegen tien uur heesch de Engelschman, die geen Camisarden komen zag, de zeilen en verdween aan den horizont. Enkele uren later kwam Montrevel, die van Baviile bericht gekregen had, in allerijl aanrukken; stelde langs de geheele kust wachten uit, verbrandde de huizen en hutten van de boeren, jagers en visschers, en zond de vroegere bewoners in ballingschap naar Sommieres, terwijl Cavalier argeloos zich weer in de bergen terugtrok.

III.

Zoo verliepen twee jaren. Vele gevechten werden geleverd, waarvan verscheidene meer den naam van kleine veldslagen verdienden. Menigmaal versloegen de Camisarden de koninklijke troepen, maar ook verschillende keeren werden zij door de overmacht tot terugtrekken gedwongen. Zoo doodde Cavalier in het woud van Vag-

nas baron de Lagorce met vijf honderd twintig van diens zeshonderd soldaten. Maar kort daarop werd hij door generaal Julien, die hem met 3000 man ontmoette, in een hinderlaag gelokt, en liet op het slagveld twee honderd Camisarden, zijn bagage, vele paarden en veel wapens achter.

Doch in den aanvang van 1704 waren de kinderen Gods aan de winnende hand en vol verwachting. Zoomin de terechtstellingen van Baille als de groote verwoesting door Julien aangericht, of de onophoudelijke aanvallen van de tienduizenden onder bevel van Montrevel, hadden hen ontmoedigd en de oorlog woedde steeds heftiger. Broeder Gabriel, ook bekend onder den naam „de Kluizenaar”, vormde rooverbenden, die hij „kadetten van het kruis” noemde, en die onder voorwendsel van de zaak des konings te dienen, meedoogenloos de Protestantsche dorpen uitmoordden en verbrandden niet alleen, maar ook de Roomsche niet spaarden, indien er slechts goede buit te halen was. Doch voor de gevreesde Camisarden hielden zij zich steeds schuil. Montrevel was het moede de moeilijk aan te treffen en roekeloos-dappere kinderen Gods te bestrijden. De bisschoppen klaagden hem in Versailles aan als niet voor zijn taak opgewassen, en berichtten dat hij met bitterheid gezegd had: „Deze strijd tegen bedelaars en landloopers onteert mij; het is bovendien onmogelijk hen uit te roeien, want de hel braakt voortdurend nieuwe legioenen van dat volk uit!” Toen begon zijn gunst bij Lodewijk XIV te wankelen.

Onderwijl behaalde Cavalier nieuwe zegepralen. Generaal Lajonquiere geloofde overmoedig met 500 à 600 marine-

soldaten en eenige compagnieën dragonders, beide onder bevel van schitterende adellijke officieren, hem gemakkelijk te kunnen verslaan, en toen hij hoorde dat Cavalier in Lascours aan de Gardon overnachtte, ijldo hij daarheen. Maar Cavalier was reeds vertrokken. De bewoners weigerden te verraden waarheen hij getogen was. Daarop liet Lajonquiere een man, een vrouw en twee jonge meisjes dooden en het dorp plunderen door zijn soldaten, die zich gedurende eenige uren in een woest drinkgelag overgaven. Dat kwam Cavalier ter ooren, maar deze gevoelde zich te zwak in getal, daar hij twee compagnieën naar Vivarais gezonden had. Hij vatte daarom post in de bosschen van Devois, hield daarna met de jammerende vluchtelingen van Lascours godsdienstoefening, en legde toen Catinat en Ravanel in hinderlaag.

Niet lang daarna vertoonde zich de voorhoede der dragonders. Deze keerde terug en gaf bericht aan den generaal, die daarop met versnelde pas voorwaarts rukte. „Mijne heeren,” riep hij, zeker van de overwinning, bij het zien van de Camisarden, zijn schitterenden officieren toe, „eindelijk hebben wij de ellendelingen, die we zoolang zoeken.” Ontstuimig greep hij met zijn grenadiers hen aan. Maar die „ellendelingen” stonden rotsvast; hun welgemikt vuur legde menigen vijand op den grond; en toen ook van rechts en links het geweervuur begon te knetteren en Catinat en Ravanel onder het aanheffen van den oorlogspalm, waarmee ook Cavalier instemde, naar voren kwamen, sloegen de troepen, na korten tegenweer, op de vlucht en sleepten Lajonquiere zonder paard met zich. Twee of driehonderd man, benevens de adellijke officieren,

die afgestegen waren om het voetvolk aan te moedigen, bleven, van Camisarden omringd, achter.

Cavalier trad naar voren en riep hun toe: „Mijne Heeren, geeft u over! Gij zult goed kwartier hebben, indien gij den maarschalk vraagt om vrijlating van mijn vader” (die toen in de kerker zuchtte).

Maar de trotsche edellieden weigerden hun degens aan een herder af te geven en dreigden hem er toornig mee. Daarop gaf Cavalier een wenk, en allen vielen.

Volgens Roomsche berichten sneuvelden in dit gevecht een overste, een majoor, drie en dertig hoofdlieden en luitenants, allen edellieden van oude geslachten, en ongeveer vier honderd vijftig minderen van verschillende wapenen. Cavaliers buit bestond uit veel paarden en wapenen, en een menigte goud, zilver, edelgesteenten, kostbare zwaarden, prachtige sjerpen, gouden tabaksdoozen en uurwerken, lijfrokken en vederhoeden. Bovendien kreeg hij den geheelen buit van Lascours terug, welke de verheugde inwoners afhaalden, nadat Cavalier op het slagveld een dankstond met hen gehouden had.

Op de tijding der nederlaag van Lajonquiere haastte generaal Lalaude zich met 700 man ter wrake. Maar hij viel in de bergkloven van de Gardon bij Salindres in handen van Roland en diens mannen. Van de toppen der bergen verpletterden de Camisarden met rotsblokken hun vijanden, en grepen daarna de overgeblevenen met de bajonet aan. Geweerschoten, woest krijgsgeschreeuw en psalmgezag vermengden zich met het bruisen van den stroom en slechts met groote moeite redde Lalaude zich met eenige soldaten. De stroom spoelde de lijken weg,

de Camisarden trokken af, en twee uren later hoorde men in de bergkloof niets anders dan het geklater der waters. De menschen vergaan met hun hartstochten; Gods natuur blijft.

Deze twee bijna gelijktijdige overwinningen maakten in Languedoc buitengewoon veel indruk. De Protestanten hieven het hoofd weder op; maar toen Lodewijk XIV de Jobstijding kreeg, onderteevende hij de terugroeping van Montrevel. De Camisarden juichten en vatten het stoute plan op den vertrekkenden maarschalk op te lichten. Daartoe gaf de hoofaanvoerder Roland, nadat hij met Cavalier in het gebergte plechtig Paaschfeest gevierd had, dezen een deel van zijn troepen mee. De moedige jonge Camisarden-officier daalde van den berg af met 900 man voetvolk en 300 ruiters, allen goed gekleed, voortreffelijk gewapend, vol moed en hoop. Cavalier bereed het prachtige paard van Lajonquiere. Rondom hem was zijn lijfwacht van vijftig ruiters, en twaalf door hun heldendaden beroemde krijgslieden in scharlaken gekleed, vormden zijn generaalsstaf. Dwarsfluiten, bazuinen en tromgeroffel begeleidden het psalmgezag. Nog nooit had men zulk een schoone afdeeling Camisarden gezien. Onder tromgeroffel en trompetgeschal rukte Cavalier Boncairon binnen, ongeveer twee uren van Nimes gelegen, en trachtte de plannen van Montrevel te weten te komen.

Doch de oude maarschalk, diep beleedigd door den ondank van het hof en het hart vol bitterheid, had gezworen den Camisarden een klein afscheid te bereiden en misleidde den aanvoerder der Camisarden. Hij liet door spionnen het bericht van zijn vertrek uit Nimes verbreiden

en valsche getallen van zijn troepenmacht opgeven. Terrein, de geestelijke van Moutpelat hield hem op de hoogte van Cavaliers bewegingen. Den 15en April 1704 verliet Montrevel onder sterke bedekking Nimes en kwam te Sommieres, om daar den nacht door te brengen. Vandaar liet hij al zijn rijtuigen naar Montpellier gaan en herhaalde tegen de beambten, van welken hij afscheid nam, dat hij den volgenden nacht in Montpellier dacht te blijven. Maar in den nacht zond hij ordonnancen te paard uit. Daarop marcheerden zoo spoedig mogelijk onder Courteu 600 Zwitsers en dragonders naar Nimes en bezetten de heuvels van Clarensac. De overste Grandval kwam van Limes met een bataillon infanterie en vijf compagnieën dragonders en bezette, evenzeer vóór zonsopgang, de hoogten van Boissières. De maarschalk, die voor aller oog per rijtuig van Sommieres vertrok naar Montpellier, stapte buiten de stad weer uit en ging te paard aan het hoofd van 1800 man van verschillende wapenen en 100 Ieren naar Clarensac terug ten einde Cavalier te omsingelen, want pastoor Terrein had hem zooeven laten weten dat deze zich bij Langlade bevond.

De Camisarden sliepen met opgestelde ruitserij-posten, de wapens aan hun zij, den arm in den teugel der paarden. Ook Cavalier, die lang gewaakt had, begon te slapen, toen plotseling de schoten der schildwachten en het geroep „Te wapen!” hem wekten. Hij sprong te paard, Catinat riep zijn ruiters, Ravanel stelde zijn infanterie in gelid. De vijand was Grandval, die begon met een kort gevecht tegen Catinats ruiters. Toen hij in slagorde aanrukte, vielen de Camisarden op de knieën en riep Daniël Guy,

van zes profetessen omringd op een kleine verhevenheid staande, God om bijstand aan, waarna allen opstonden en onder bazuïngeschal den krijgspalm aanhieven. Maar Grandval had oude beproefde troepen onder zijn bevel, en er ontstond een moorddadig gevecht, waarin het paard van den overste onder hem gedood werd. Plotseling wordt Cavalier bericht dat van de heuvels rechts en links en achter hem groote troepen aanrukten. Hij bemerkte dat hij in een ontzettende hinderlaag gevallen was. Onmiddellijk liet hij zijn troepen onder het vuur en herhaalde aanvallen des vijands met de bajonet, volkomen zwenken en marcheerde onder dapperen tegenweer naar Nages om zich op de Schlinge terug te trekken. Vergeefsche poging! van alle kanten dagen troepen op, onder leiding van Montrevel, samen meer dan 3000 man, en met versnelde pas. Daarop trok hij zijn met gouden tressen bezette rok uit, wierp zijn vederhoed weg, kleepte zich in een grof pak en riep zijn Camisarden toe: „Kinderen, wij worden levend geraadbraakt indien we er ons niet doorheen slaan. Volgt mij!” Woedend greep hij den vijand aan, terwijl Catinat zijn 300 ruiters tegen Grandvals dragonders aanvoerde. Maar hij kon dien zwaren levenden muur niet doorbreken en ook Catinats ruitery werd teruggeworpen.

Toen zwenkte Cavalier nog eens en sprong op de reeds door dragonders bezette brug van Rosny los. Daarheen galoppeerden ook de verstrooide ruiters van Catinat, gemengd met de soldaten van Ravanel; zij braken zich een bloedige baan door de dragonders heen en trokken met bloed en wonden bedekt terug zonder op Cavalier te wachten. Hij zou verloren geweest zijn zonder den be-

wonderenswaardigen heldenmoed van zijn tienjarigen broeder. Deze knaap begeleidde op zijn kleine witte paard zijn broeder overal; dien morgen had hij in overmoed zijn mouwen opgeslagen en zijn bloote armen met roode banden versierd. Hij plaatste zijn paard dwars op de brug en schreeuwde met omhoog geheven sabel: „Kinderen Gods! dekt den terugtocht van mijn broeder!” Zij gehoorzaamden en Cavalier kon zich met zijn gedund legertje over de brug redden. Maar reeds doorwaadden de dragonders de rivier, en alleen door wonderen van dapperheid, meermalen alleen in gevecht met een aantal vijanden, elke rots en elken boomstam als beschutting gebruikende, kon de aanvoerder der Camisarden, wien twee paarden onder het lijf doodgeschoten werden en die reeds door een dragonder gegrepen was, zich met enkele getrouwen tegen het aanbreken van den nacht in de bosschen van Cannes redden.

Van zonsopgang tot laat in den avond had dit gevecht of liever die reeks van gevechten, geduurd. Stapels lijkwezen over een uitgestrektheid van twee uren de plaatsen aan waar het hevigst gestreden was. Meer dan duizend soldaten en vijfhonderd Camisarden waren gesneuveld, want niemand liet zich gevangen nemen. Onder de gevallen waren drie profetessen, eene in het wit, de beide andere in het zwart gekleed. De vijand betuigde dat zelfs de Camisarden nooit zoo heldhaftig gevochten hadden, dikwijls een tegen zes. En wat de leiding van Cavalier betreft zeide maarschalk de Villars, de opvolger van Montrevel, die eenige dagen later het slagveld bezocht: „Het is onbegrijpelijk dat een man uit het volk, zonder opvoeding en ondervinding van den geregelde oorlog onder zulke

bezwarende omstandigheden zich zoo als een ervaren veldheer gedragen kon!" Toen hij de verschillende bewegingen van Cavalier onderzocht had, riep hij uit: „Dat is een Caesar waardig!"

Montrevel, die in het gevecht schitterenden moed getoond had, was tevreden. Zijn fijn-uitgedacht plan was gelukt, en op de gelukwensen van zijn officieren antwoordde hij trotsch: „Zoo neem ik afscheid van mijn vrienden!" Hij zond boden naar het hof met bericht van de overwinning, maar Lodewijk XIV, die tegen hem ingenomen was, zei droogjes: „Hij had goed gedaan met te beginnen zooals hij geëindigd is!" En de oude maarschalk kreeg gelegenheid om als gouverneur van de afgelegen provincie Guienne over zijn levensloop en over den ondank van vorsten te peinzen.

De nederlaag van Nages zou voor de kinderen Gods nog een bloedig naspel hebben. Niet slechts doodden de te hulp geroepen benden van den kluizenaar veel verwonde of verdwaalde Camisarden, maar reeds op den dag van het gevecht zelf verzamelde generaal Lalaude ongeveer 5000 man, en posteerde zich bij Alais om den uiteengeslagen Camisarden, die zich met Roland wilden vereenigen, den pas af te snijden. Den volgenden dag greep hij Roland aan, die slechts 600 à 700 man bij zich had, en doodde daarvan in een verwoed gevecht meer dan 400. Daarna verwoestte hij Brenoux en acht of negen omliggende dorpen, die toevluchtsoorden van de Camisarden waren. Alle mannen en knapen werden gedood, al het vee werd weggedreven; slechts vijf of zes door Roomschen bewoonde huizen werden gespaard.

Daarna wendde Lalaude zich tegen Cavalier, wien het gelukt was weder 400 mannen te verzamelen. Na een gevecht bij Mialet, dat tot in den nacht duurde, moesten de Camisarden zich terugtrekken met achterlating van honderd zeventig dooden. Onder dezen was een schoone profetes, die op haar gouden armbanden den naam Susanna Delrome droeg, en naar men algemeen geloofde de bruid van Cavalier was.

Op hun terugtocht naar Etzet, grepen de soldaten een oude weduwe, die met haar mand door het bosch liep. Zij dreigden haar op te hangen indien zij niet verklapte al wat zij van de Camisarden wist. Het sidderende oudje bracht hen in een bergkloof, waar de dragonders al zoekend door nauwe ingangen in twee ruime hollen kwamen. Tot hun verbazing vonden zij daar een hospitaal met zieke en gewonde Camisarden, die zij dadelijk afmaakten. Verder ontdekten zij geweldige voorraden koren, meel, kastanjes, boonen, twintig vaten wijn, vijftien vaten brandewijn, en heel in de diepte een arsenaal van wapenen, vijftien centenaars kruit, groote voorraden salpeter en zwavel en een menigte werktuigen van allerlei aard. Voor deze ontdekking moest Etzet gruwelijk boeten; alle bewoners werden vermoord; alle huizen verbrand en met den grond gelijk gemaakt; en op de rookende puinhoopen bleef alleen de oude weduwe als een onheilspellend spook zitten!

Toen daarop Lalaude Alais binnentrok met zijn soldaten, die met buit beladen waren, en hun zwaarden versierd hadden met rijen menschenooren en andere dergelijke barbaarsche zegeteekenen, vond hij een brief van Palmerolles, die hem meldde dat hij Salomo's troep bij Pont-

de-Montvert verslagen had en daarbij 108 Camisarden gedood had; en dat de graaf de Tournon de grotten van Magestavol opgezocht en hun voorraden benevens twintig ossen en honderd schapen meegenomen had.

Zoo waren van alle zijden vreeslijke ongelukken over de kinderen Gods gekomen. Binnen vier dagen viermaal verslagen, hadden zij meer dan de helft van hun mannen en paarden verloren, benevens hun voorraden levensmiddelen en ammunitie, hun grotten waren ontdekt, hun hoop was vernietigd. Maar hun moed was niet gebroken!

Markies de Villars, de opvolger van Montrevel, was een man van beschaving en met gevoel. Hij had oprecht medelijden met deze ongelukkigen, en met het door oorlog, brandstichting en hongersnood uitgemergelde land. Inplaats van de Protestanten uit te roeien had hij gaarne met hen vrede gesloten en zich den naam van bevrediger van Languedoc verworven. Daarom liet hij met Cavalier en Roland onderhandelingen aanknoopen. Roland, die met recht wantrouwend was geworden, ontving zijn gezant koel en trotsch en verwees hem naar zijn luitenant Cavalier. Na meerdere besprekingen bood Villars dezen een vrijgeleide aan en zond hem eenige gijzelaars, terwijl hij hem uitnoodigde te Nîmes persoonlijk met hem te komen onderhandelen.

De gevreesde Camisardenhoofdman trok Nîmes binnen in prachtige donkergele, met goud versierde uniform, tot aan de tanden gewapend, evenals zijn door Catinat aangevoerde lijfwacht, zijn kleinen broeder op den witten hengst aan zijn zijde. Verbaasd zagen maarschalk Villars, intendant Baviile, generaal Lalaude en hun officieren den

kleinen, bevalligen, negentienjarigen jongeling, die hun zoo handenvol werks gegeven had.

Voornaam welwillend ontving de maarschalk hem, maar den somberen Baille kookte het bloed toen hij zijn gehaten tegenstander zag. Hij snauwde hem toe: „De koning is te goed dat hij met een rebel als gij zijt laat onderhandelen.”

Kalm antwoordde Cavalier: „Indien men mij niets anders te zeggen heeft dan kan ik wel weer vertrekken,” en voegde er bij: „Dat wij de wapenen hebben opgevat, hebt gij door uw wreedheden veroorzaakt, mijnheer.”

Villars haastte zich tusschenbeide te komen en sprak minzaam: „Mijnheer Cavalier, gij hebt alleen met mij te onderhandelen. Welke zijn uw eischen?”

Cavalier antwoordde: „Vrijlating van onze broederen op de galeien en in de gevangenissen, terugkeer van onze bannelingen en vrije uitoefening van onzen godsdienst in eigen tempels. Staat de koning deze drie voorwaarden toe, dan zullen wij hem getrouw dienen.”

Opnieuw stoof Baille op: „Gij hebt den koning geen voorwaarden voor te schrijven” Maar opnieuw maakte Villars dat de storm zich legde en verzocht Cavalier zijn wenschen schriftelijk en door Roland ondertekend in te dienen. Daarop liet hij hem gaan, met den groet: „Goedendag, mijnheer Cavalier.”

Een opgewonden menigte, waaronder ook dames, die zich gelukkig achtten dat ze zijne kleederen mochten aanraken, begroette den herder van Gardon toen hij wegreed na op voet van gelijkheid onderhandeld te hebben met den overwinnaar van Fredlingen en eersten maarschalk

van Frankrijk. Buitengekomen stemde hij met zijn gevolg den 133en psalm aan :

„Ai ziet, hoe goed, hoe lieflijk is 't dat zonen
Van 'tzelfde huis als broeders samenwonen,
Waar 't liefdevuur niet wordt gedoofd.
't Is als de zalf op 's hooge priesters hoofd,
De zalf waarmee hij is aan God gewijd,
Die door haar geur het hart verblijdt.”

Bij de verdere onderhandelingen stelde de bekwame Villars, die gaarne de Camisarden uit het land verwijderden wilde, Cavalier voor, uit hen een regiment van 2000 man te vormen, waarover de koning hem tot overste benoemen zou, om in Portugal te gaan vechten. Hij beloofde hem ook gewetensvrijheid voor de Protestanten, maar zonder het recht om hun tempels te herbouwen of voor veiligheid vaste plaatsen te bezetten. „Vertrouw daarin,” sprak hij, „op de genade des konings en zijn woord.”

Wat dat woord des konings waard was, hadden de Gereformeerden reeds meermalen ondervonden, en zonder het recht op eigen kerkgebouwen en vaste toevluchtsoorden dreigde de beloofde gewetensvrijheid alleen een schijnvrijheid te worden, die bovendien iedere gouverneur naar willekeur beperken kon.

Maar Villars beloofde den jongen held een gehoor bij den koning te bewerken, en bracht hem er eindelijk door nieuwe beloften en vriendelijke woorden toe dat hij eigenmachtig het vredesverdrag onderteekende.

Toen dat Roland ter ooren kwam, zond hij toornig Ravel, Salomo en Catinat om Cavalier het bevel over zijn troepen te ontnemen. Barsch vorderden de aanvoerders

van de Camisarden van Cavalier mededeeling van hetgeen hij met Villars overeengekomen was. Toen hij weifelend toestemde dat hij in hun naam afstond gedaan had van den herbouw der tempels en dat hij dienst naar het buitenland aanvaard had, braken de bedreigingen los: „Verrader! Lafaard! Ge hebt ons verkocht! Is dat de prijs van ons bloed?” Met getrokken sabel drong Ravanel op Cavalier aan, die zijnerzijds ook het zwaard ontblootte; maar de profeten Daniël en Mozes wierpen zich tusschen de verbitterde aanvoorders. Met roerende woorden bezwoer Cavalier zijn oude wapenbroeders hem te volgen, maar Ravanel hoonde hem, en bijna was het tot een bloedige botsing gekomen.

In somber zwijgen stonden de overige Camisarden als getuigen daarbij. Daar riepen Ravanel en Mozes: „Hoog het zwaard des Heeren! Rechts omkeert! Marsch!” en reden in galop naar de kinderen Gods terug. Vol weemoed zag Cavalier zijn deelgenooten in zooveel gevaren en zooveel roem zich van hem verwijderen. Slechts zijn broeder, tien ruiters en dertig man te voet waren hem bijgebleven, en met dezen keerde hij vernederd naar Villars terug, die hem nu niet zeer genadig ontving; hij had beter gevolg van zijn inschikkelijkheid verwacht!

Aangezien Cavalier niet geslaagd was in het vormen van een regiment Camisarden, verviel zijn titel van overste. Villars zond hem naar Versailles, waar Lodewijk XIV, voornaam nederbuigend, zijn onderwerping aannam en bevel gaf, hem met zijn mannen onder militair geleide naar de vesting Nieuw Brissac te brengen. Cavalier kwam te weten dat hij daar levenslang opgesloten zou worden; daarom

leidde hij de hem vervoerende soldaten om den tuin, reed met zijn mannen des nachts weg en ontkwam onder vele gevaren over Mömpelgard naar Lausanne, waar zij in de kerk feestelijk God voor hun redding dankten.

We hebben hier nog alleen bij te voegen dat de held der Cevennen na veel wederwaardigheden en wapenfeiten in Spanje en verscheidene andere oorden, zijn leven als hooggeacht gouverneur van het eiland Wight in Engelschen dienst eindigde. Hoe de gevoelens van den vroegeren Camisard in die schitterende betrekking waren, kan men daaruit opmaken dat, toen koningin Anna hem eens vroeg of de Geest hem nog altijd bezielde, hij haar zwijgend aanzag, het hoofd boog en in tranen uitbarstte.

Met Cavalier verloor de Camisarden-opstand zijn rechterarm. Alleen bleef nog het hoofd, de edele onbuigzame Roland. Door sombere voorgevoelens beklemd, maar vast besloten om zijn leven voor de zaak zijner broederen op te offeren, leverde hij nog eenige gevechten met min of meer gelukkigen uitslag, en sloeg standvastig alle vredesvoorstellen af, die niet volledige vrijheid van godsdienst voor alle Protestanten inhielden. Eindelijk werd hij door een jongen Camisard van Uzès voor honderd Louis d'or aan den ritmeester de Parat verraden. Deze verrastte hem des nachts, maar hij ontvlood, half gekleed, door vijftig dragonders vervolgd, met vijf zijner officieren: Maillé, Grimaud, Guérin, Raspal en Contarel. De dragonders bereikten hem in een olijvenbosch. Roland, tegen een boom geleund, verdedigde zich als een leeuw en doodde drie van zijn aanvallers. Eindelijk werd hij door den dragonder Sonbeyran van achteren doorschoten, ofschoon streng bevel

was gegeven, hem levend te grijpen. „Weenend stortten zijn vrienden zich over zijn lijk heen,” zoo berichten de kronieken, „en lieten zich als lammeren binden.” Op den 16en Augustus 1704 werd het lijk van den generaal van de kinderen Gods, met een strop om den hals smadelijk door ossen de straten van Nimes doorgesleept en des avonds verbrand, terwijl zijn vijf luitenants bij het licht van den brandstapel geradbraakt werden. Met buitengewone vreugde waren Baville, Flechier en vier voorname geestelijken getuigen van hun marteldood.

Zoo stierf Roland Laporte, generaal der kinderen Gods, in het dertigste jaar zijns levens; — een man die iets van Cromwell en van de Coligny in zich vereenigde.

Geen van de overgebleven aanvoerders, Ravanel, Catinat, Joani, Castanet, Salomo en Abraham, had bij alle persoonlijke dapperheid, het talent van den opstand verder te organiseeren en te leiden. Na veel vruchteloze pogingen om opnieuw tot eenheid te komen, werden zij verraden en gevangen. Catinat en Ravanel stierven den 22en April 1705 op de esplanade van Nimes in de vlammen, nadat zij den geheelen nacht schandelijk gemarteld waren: Catinat onder wild gebrul, Ravanel tot den laatsten snik psalmen zingend.

De vervolging der Protestanten duurde nog lang, maar de oorlog der heldhaftige Camisarden was geëindigd. Zij hebben het zwaard gegrepen en zijn door het zwaard vergaan; God, die hun gebreken, hun geloof en hun getrouwheid tot in den dood zag, heeft hen geoordeeld; — eens zullen wij zien hoe; Hij zij hunne zielen genadig!

Waartoe dienden nu, zoo vraagt ons verstand, die lange strijd, die heldenmoed, die stroomen vergoten bloed en tranen? Maar de wereldbeschouwing des Christens gaat hooger en dieper dan het verstand. Hij weet dat Gods wet voor het aardsche leven heet *openbaring*. God wil dat alle krachten medewerken aan den grooten strijd tuschen het booze en het goede, die de wereldgeschiedenis uitmaakt, daartoe moeten alle kiemen, die Hij in iedere menschenziel gelegd heeft, opgroeien en vruchten dragen voor dit en voor het volgende leven. Want alles is vol beteekenis, brengt belooning of straf mee, werkt wraakgericht of boete en bekeering, ontroert andere harten en is een onverdelgbaar woord in de wereldgeschiedenis. En daarom wordt aller doen en laten opgeschreven in de boeken van werken en van schuld, die bij het jongste gericht geopend zullen worden (Openb. 20 : 12). Het is van geringe beteekenis wat onze geschiedschrijvers over het gebeurde in goed- of afkeurenden zin spreken en schrijven. *Onze* wereldgeschiedenis is het wereldgericht niet. Maar dag voor dag wordt de ware wereldgeschiedenis in het boek der waarheid opgeschreven (Dan. 10 : 12). Daarin staat elk gebed en elke vloek, elke vergoten druppel bloed en elke vergoten traan. En een onbarmhartig oordeel zal gaan over dengenen, die geen barmhartigheid gekend heeft (Jak. 2 : 13).

Zelfs op aarde en voor de menschen bleven overigens deze worstelingen van de kinderen Gods niet vruchteloos. De koningen van Frankrijk kwamen gaandeweg tot inzicht dat deze Hugonoten door geen vervolging, hoe gruwelijk ook, uit te roeien waren. Na Lodewijk XIV waagde

2020

de Regent het niet, zooals hij gaarne gedaan had, tegen den raad zijner ministers en den haat van de geestelijkheid in, 500000 Gereformeerden uit den vreemde naar Frankrijk terug te roepen. De wellusteling Lodewijk XV liet de zwaardrukkende wetsbepalingen voor de Protestanten nog van volle kracht. Maar de zwakke Lodewijk XVI schreef in 1787: „Wij Lodewijk XVI, koning van Frankrijk, overtuigd van de nutteloosheid eener reeds honderd jaren durende vervolging, hebben besloten uw burgerrechten te erkennen. Van nu aan zijn uw huwelijken rechtsgeldig, uw kinderen wettig (hoe genadig!), uw godsdienst wordt geduld; handel is u geoorloofd, maar van hofbedieningen en ambtenaarsplaatsen zijt ge voor altijd uitgesloten.”

Doch het was te laat! Sedert de bloedbruiloft was de schuld opgehoopt; die schreeuwde om wraak, en Lodewijk XVI met duizenden adellijken en priesters vielen onder de guillotine.

Ons Christenen van de twintigste eeuw dreigen niet meer om des geloofs wille galg, rad en brandstapel. Niemand kan ons lijf, goed, vrouw en kinderen rooven. Maar nemen misschien daarom karakterloosheid en menschen-vrees zoo toe, evenals de ellendige, op twee gedachten hinkende, op verdraagzaamheid en ruimhartigheid zich beroemende, van God gehate lauwheid?

Hij erbarme zich over ons, versterke ons geloof en geve ons meer moed en blijdschap om te belijden!
